

Čerminová, Jana

Roman Jakobson

In: Fasora, Lukáš; Čermin, Jan; Čerminová, Jana; Hanuš, Jiří; Málíková, Michaela. *Sto tváří, sto příběhů : vybrané osobnosti v dějinách Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Vydání první Masarykova univerzita, 2020, pp. 66-71

ISBN 978-80-210-9382-9; ISBN 978-80-210-9605-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143072>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Roman Jakobson

Rodné jméno a příjmení: Roman Osipovič Jakobson

Národnost: židovská, státní příslušnost ruská, v druhé polovině 30. let československá

Datum narození: 11. října 1896

Místo narození: Moskva

Datum úmrtí: 18. července 1982

Místo úmrtí: Boston

Sociální zařazení: Otec byl vystudovaný inženýr, obchodník s rýží. Rodiče po ruské revoluci opustili Sovětský svaz. Jeho první ženou byla lékařka Sofija (Soňa) Nikolajevna Feldmanová. Později, během svého brněnského působení, si vzal za manželku etnografku Svatavu Pírkovou. Třetí manželkou byla polská slavistka Krystyna Pomorska.

Akademické působení

Roman Jakobson složil maturitu v roce 1914 na Lazarevském institutu východních jazyků v Moskvě. Poté pokračoval studiem na Moskevské univerzitě, kde se stal roku 1915 prvním předsedou Moskevského lingvistického kroužku. V letech 1915 a 1916 ho poslala Moskevská dialektologická komise studovat dialekty a sbírat etnografický materiál na území moskevské gubernie. Během stáže v Petrohradu, uskutečněné v roce 1916, se podílel na založení Opojazu, Společnosti pro bádání o jazyce básnickém (společně s Brikem, Eichenbaumem či Šklovským). Svá studia dokončil v roce 1918. Na začátku roku 1920 se stal profesorem Moskevské dramatické školy, ale vzápětí dostal nabídku odjet na sovětskou misi Červeného kříže a působit v diplomatických službách.

Do Československa přijel v roce 1920 a brzy začal navštěvovat bohemistické přednášky na Karlově univerzitě; studoval však na Německé univerzitě v Praze, kde v roce 1930 promoval na doktora filozofie na základě disertace *Zur vergleichenden Forschung über die slavischen Zehnsiber*. Ještě během studia mu bylo nabídnuto místo profesora obecné jazykovědy a ruské filologie na Saratovské univerzitě v Sovětském svazu, které však odmítl. Na počátku 30. let byl navržen na místo profesora na FF MU. Jeho jmenování ale bylo komplikované a táhlo se několik let. V roce 1933 se na brněnské filozofické fakultě habilitoval se spisem *Remarques sur l'évolution phonologique du russe* a byla mu udělena veniam docendi. Nakonec navrhovatelé profesury Romana Jakobsona (Wollman, Havránek a Trávníček) uspěli a v druhé polovině roku 1934 byl ustanoven smluvním profesorem ruské filologie na FF MU s tím, že musí nejdříve získat československé státní občanství. To se mu brzy podařilo a dne 10. listopadu 1937 byl jmenován mimořádným profesorem. O rok později se stal spoluředitelem slovanského semináře a zároveň byl pověřen řízením staročeského oddělení Semináře pro slovanskou filologii FF MU. Z pověření fakulty navazoval četné vědecké kontakty v zahraničí a přispěl k rozvoji slavistiky na FF MU.

Jeho působení na Masarykově univerzitě ukončil rok 1939, kdy musel z rasových důvodů opustit Československo. Před jeho odchodem byla zorganizována přednáška na rozloučenou, která se měla konat 15. března, ale kvůli okupaci Československa Hitlerovými vojsky se neuskutečnila.

Jakobson se nejprve uchýlil do Dánska, kde přednášel na Kodaňské univerzitě a v Kodaňském lingvistickém kroužku. Brzy však musel opět uprchnout – nejprve do Norska, poté do Švédska a v roce 1941 odjel do USA. V roce 1942 začal učit obecnou jazykovědu a československá studia na École Libre des Hautes Études, kde byl jedním z jeho studentů Claude Levi-Strauss. Od roku 1943 působil i jako hostující profesor obecné jazykovědy na Kolumbijské univerzitě.

Po druhé světové válce začala jednání o tom, zda bude Jakobson jmenován řádným profesorem na FF MU. Nejprve byly vyhlídky nadějně. Jakobsonovi byla schválena neplacená dovolená určená pro práci na zakládání Masarykovy stolice československých studií na Kolumbijské univerzitě v New Yorku a zároveň dostal ujištění o svém budoucím jmenování řádným profesorem na FF MU. V roce 1948 byl skutečně jmenován řádným profesorem, ale už o dva roky později byl jeho dekret zrušen s odůvodněním, že není politicky spolehlivý a neplní povinnosti profesora. Jakobson proto proto odjel do USA, kde zůstal natrvalo. V roce 1949 se stal profesorem na Harvardské univerzitě (zde působil do roku 1967) a od roku 1957 přednášel i na Massachusettském technologickém institutu (MIT). Podílel se na činnosti Newyorského lingvistického kroužku a vydávání časopisu *Word*.

Československo se mu podařilo navštívit jen několikrát. Při návštěvě v polovině srpna 1968 mu byly uděleny čestné doktoráty na FF UK a FF MU. Během návštěv se pokoušel navázat kontakty mezi československou a americkou vědou. Podle některých jeho životopisců měl významný podíl na udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi – této události se však už nedožil.

Výběr z díla

Roman Jakobson byl všestranný vědec, který se zabýval ruským jazykem a literaturou, komunikačními akty, vztahem jazyka a folkloru, jazyka a psychického onemocnění (afázie).

Mezi jeho nejdůležitější díla patří: *Nejstarší české písně duchovní*, *Glosy k legendě o svatém Prokopu*, *O českém verši ve srovnání s ruským*, *K charakteristice euroasijského jazykového svazu*, *Vliv revoluce na ruský jazyk*, *Nejnovější ruská poezie*, *Základy českého verše*, *Moudrost starých Čechů*, *Kindersprache*, *Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, *Six Lectures on Sound and Meaning*, *Linguistics and Poetics*, *Fundamentals of Language*, *Selected Writings* (souborné osmivazkové dílo).

Ocenění vědeckou komunitou

Jakobson figuroval od roku 1928 v redakci časopisu *Slavische Rundschau*, podílel se na vzniku časopisu *Slovo a slovesnost* či amerického časopisu *Word*. Byl členem dánské, holandské, irské, norské, polské a srbské vědecké akademie a mnoha vědeckých společností, mezi nimi Slovanského ústavu v Praze, Sociétés de Linguistique v Paříži, terminologické komise při Comité International Permanent de Linguistes, Mezinárodní fonologické pospolitosti, Mezinárodního komitétu slavistů. Získal řadu čestných doktorátů. Francouzské ministerstvo zahraničí mu udělilo Řád čestné legie za zásluhy ve francouzské kultuře.

Profesní působení

Roman Jakobson byl v roce 1919 členem dialektologické komise pověřené jednáním o rusko-ukrajinských hranicích. Vzápětí absolvoval krátký pobyt na sovětském zastupitelství v Tallinnu. Další jeho zastávkou v kariéře byla sovětská mise pro válečné zajatce ve Vídni. Určující pro něj byl 10. červenec 1920, kdy byl přeložen do Prahy. Zde pracoval jako tlumočnický referent pro ruské válečné zajatce (pod hlavičkou sovětské mise Červeného kříže). Od konce roku 1921 byl zatímním smluvním tiskovým referentem sovětského zastupitelství v Praze. Pracoval jako dopisovatel agentur ROSTA a TASS. Po odchodu z diplomatických služeb v roce 1928 se věnoval pouze vědecké práci.

Stál u zrodu Pražského lingvistického kroužku a v letech 1927–1939 působil jako jeho místopředseda. Redakčně i autorsky se podílel na osmi sbornících *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*.

Veřejná činnost

Po celou dobu svého působení v Československu byl v hledáčku policejního ředitelství kvůli své práci v sovětské misi Červeného kříže. Zatímco policii se zdál podezřelý, československé ministerstvo zahraničí se za něj po celou dobu první republiky zaručovalo. Sám o sobě vždy tvrdil, že komunistou nikdy nebyl, a záměrně se úzkostlivě vyhýbal jakékoliv politické aktivitě. Současně s vyšetřováním ze strany československých bezpečnostních složek byl pozorován i těmi sovětskými a byl několikrát pozván zpět do Sovětského svazu, kam se však nevrátil, zřejmě i proto, že měl zprávy o „mizení“ některých osobností ruské inteligence, včetně svých známých.

Během svého působení v Praze se seznámil s představiteli české a slovenské kultury, zvláště avantgardy. Byl členem uměleckého svazu Devětsil. Mezi jeho přátele patřili Vladislav Vančura, Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Laco Novomeský nebo Karel Teige.

Po nuceném odchodu do zahraničí v době druhé světové války nabídl své služby československému zahraničnímu odboji a stal se zpravodajcem pro Skandinávii. Zda i po svém odjezdu do USA pracoval pro československou rozvědku, není z pramenů úplně zřejmé.

Po druhé světové válce se Jakobson do Československa nastálo už nevrátil. Zvláště po komunistickém převratu se tato idea stala definitivně nepředstavitelnou. V souvislosti se snahou zavést marxistickou jazykovědu byl označován za viníka scestných myšlenek Pražského lingvistického kroužku, a dokonce za „žoldáka amerických imperialistů“. Zároveň i v USA byl na začátku 50. let podezírán ze špionáže ve prospěch Sovětského svazu. Při své návštěvě v roce 1957 byl sledován a odposloucháván StB (akce Bor).

Evaluace

Roman Jakobson byl jedním ze zakladatelů slavistiky na FF MU. Jeho práce se vztahovaly k několika oborům, jež se na fakultě v době prvních dvaceti let její existence etablovaly. Vyučoval řadu studentů, ovlivnil mnoho kolegů. Univerzitě se vždy snažil pomáhat navazováním zahraničních kontaktů. V 60. letech na svoje působení na FF MU vzpomínal: „Práce na Masarykově univerzitě, a zvláště družná spolupráce s nadaným, svěžím a dychtivým studentem, byla pro mne samotného školou plnou blahodárných impulsů.“

Ohlasy

Bránil nás proti uměleckým zápecníkům, a mnohdy dobře mířenou ranou, neboť v polemice byl nikým nedostižný. Ovládal umění soustředit kolem stolu, u něhož byl hostitelem, lidi, které by nedostal nikdo pod jednu střechu ani heverem. Nepřeháněl toto umění, a pokud se pamatují, nikdy nedošlo u stolu, kde zvedal první číši, ke skandálu. \ [Vítězslav Nezval](#)

Mohutný, hlavatý, s bujnou světlou kšticí, s obličejem římského boha, který dosti nápadně hyzdilo jedno divergentně šilhající oko. Nebyl ale z těch, které podobná vada stíšíuje. Kypěl živostí, mluvil se zaujetím a s temperamentní gestikulací. \ [Ludmila Vančurová](#)

Byl jen o několik roků starší než my a měl svůj zvláštní způsob, jak se vmluvit do přízně i do lásky. Byl tiše a neokázale laskavý a srdečný. Jeho vážnost, s kterou se nejdříve představil, se záhy změnila ve sto drobných úsměvů. \ [Jaroslav Seifert](#)

Pamatuji se, že Jakobson ve mně budil poněkud exotický dojem: byl jiný než ostatní, měl velkou hlavu, vlnité vlasy a byl zpravidla nebdale oblečen, až si na to jeho žena Soňa stěžovala. Žertem říkala, že si s sebou do koupelny sice bere velký necesér, ale v něm je slovník. Mluvil velmi dobře česky, mám dojem že skoro bez akcentu (*jeho ruský akcent byl však podle pamětníků výrazný* – pozn. Ivo Pospíšil). Byl to temperamentní, nesmírně společenský člověk, který okamžitě budil důvěru. Společnost, kam patřili mimo jiné také profesor Vladimír Úlehla, Bohuslav Havránek a další, se scházela také na silvestra; vzpomínám si, že Jakobson se rozhodl v rozjařené společnosti hrát černocho, natřel si obličej černým krémem na boty a nosil mě po vile. \ [Sylva Šantavá](#)

K mým největším fakultním zážitkům patří přednáška, kterou Roman Jakobson proslavil v roce 1958 v aule. Název zněl provokativně: *Vliv staré české literatury na ruskou*. Ve skutečnosti šlo o věcné postižení situace, kdy Češi už měli překlad *Písma* do svého rodného jazyka, zatímco Rusko na překlad teprve čekalo. [...] Jakobson mluvil bezchybnou češtinou a vyvolal velký ohlas. Dvě hodiny k nám promlouvala světová věda. Leč nedlouho potom *Rudé právo* Jakobsona obvinilo z trestného činu: pokusil se dopravit do Československa diverzní knihy. \ [Milan Uhde](#)

Je to pro mě den velké pocty a velké radosti, především radosti proto, že se uskutečnila slova jednoho z velikánů české vědy a jednoho z nejušlechtilějších lidí, které jsem poznal, Arne Nováka, že nemohu být odtržen od této univerzity. Stále považuji ji za svou univerzitu. Období, když jsem tady pracoval, působil, patří k nejkrásnějším obdobím mého vědeckého života. Byla to tehdy mladá univerzita a já jsem byl mladý badatel a nějak náš elán rýmoval. [...] Když jsem pod nátlakem hitlerismu musel opustit tuto univerzitu na jaře roku 1939, studenti a kolegové mně udělali největší dar, který byl pro mě povzbuzujícím darem léta a léta. To byla ta malá knížečka *Pozdrav a díkůvzdání*. Dnes je strašný datum 15. březen. Roku 1939 mě žáci vyzvali, abych 15. března měl přednášku na rozloučenou. Tato přednáška se nekonala, ale stala se podkladem knížky, kterou jsem napsal v cizině v době války, a to je knížka *Moudrost starých Čechů*. \ [projev Romana Jakobsona při udělení čestného doktorátu](#)

Bez jediné ze svých proslulých vad
byl bych ničím
Škála již trpělivě cvičím
nemá předepsaný prstoklad
Ty ze všech nejvíc Romane
odpovídáš mým skrytým pákám
Vyluzuji zpěv i kdákám
jak se mi namane
A když se občas jedlík postí
není to pokrytecká askese
Blesk doletí a želva doletí
Na zdraví poesie v její celistvosti

(NEZVAL, Vítězslav. Roman Jakobson. In *Romanu Jakobsonovi: pozdrav a děkuvzdání*.
Brno: Spolek posluchačů filosofie Masarykovy university, 1939, s. 7.)

Prameny a literatura

Archiv Masarykovy univerzity, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 73/1518.

ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha: Libri, 2008, s. 266–271.

HAVRÁNEK, Bohuslav. Významné životní jubileum. *Slovo a slovesnost*, 1966, roč. 27, č. 3, s. 269–270.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Roman Jakobson a Čechy. *Česká literatura*, 1992, roč. 40, č. 6, s. 645–647.

KUDĚLKA, Milan a kol. *Československá slavistika v letech 1918–1939*. Praha: Academia, 1977, s. 55–56.

KULDANOVÁ, Pavlína. Roman Jakobson a Československo. In *Litteraria humanitas IV. Roman Jakobson*. Danuše Kšicová – Ivo Pospíšil (eds.). Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 171–179.

MIKULÁŠEK, Alexej – ZELENKA, Miloš. Mladé zápasy Romana Jakobsona. *Universitas*, 1991, č. 5, s. 12–17.

MORÁVKOVÁ, Alena (ed.). *Roman Jakobson – z korespondence*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1997.

PITKIN, Harvey. Jakobson's Contributions to American Linguistics. In *Roman Jakobson. Echoes of his scholarship*. Daniel Armstrong – Cornelis H. van Schooneveld (eds.). Lisse: Peter de Ridder Press, 1977, s. 357–362.

POSPÍŠIL, Ivo. Temperamentní vědec a odvážný iniciátor Roman Jakobson. *Universitas*, 2005, č. 3, s. 66–68.

POSPÍŠIL, Ivo. Malý rozhovor o prof. Romanu Jakobsonovi s doc. Sylvou Šantavou. *Universitas*, 2007, č. 4, s. 52–54.

PULEC, Jiří. Čestný doktorát Romana Jakobsona. *Universitas*, 2009, č. 2, s. 48–53.

PUTNA, Martin C. *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. Brno: Petrov, 1993, s. 186–188.

UHDE, Milan. *Rozpomínky. Co na sebe vím*. Praha Brno: Torst – Host, 2013.

VEČERKA, Radoslav. K výročí Romana Jakobsona. *Universitas*, 1991, č. 5, s. 10–11.

- VĚVODA, Rudolf. Muž, který byl nepohodlný aneb od agenta III. internacionály k agentovi FBI (I. část). *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, 1996, roč. 12, č. 64, s. 65–75.
- VĚVODA, Rudolf. Muž, který byl nepohodlný aneb od agenta III. internacionály k agentovi FBI (II. část). *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, 1996, roč. 12, č. 65, s. 88–100.
- WEIMANN, Josef Mojmír. Trojí setkání s Romanem Jakobsonem. In *Litteraria humanitas IV. Roman Jakobson*. Danuše Kšicová – Ivo Pospíšil (eds.). Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 181–185.
- ZELENKA, Miloš. Roman Jakobson v kontextu české slavistiky 20. let. In *Litteraria humanitas IV. Roman Jakobson*. Danuše Kšicová – Ivo Pospíšil (eds.). Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 161–170.
- ZELENKA, Miloš. Roman Jakobson a literárněvědná slavistika v transformační etapě Pražského lingvistického kroužku. *Slavia*, 1997, 66, č. 3, s. 293–308.